

АНАЛІЗ КОГНІТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МЕТАФОРИ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Вінницький національний технічний університет, Вінниця

Анотація

Розглянуто погляди щодо когнітивного потенціалу метафори в сучасних лінгвістичних дослідженнях; виявлено, що на сьогодні дослідження метафори з боку її когнітивного потенціалу здобуло широке визнання у світовій науці та знайшло багатобічне застосування в практичних дослідженнях, проте ще багато аспектів залишаються дискусійними.

Ключові слова: когнітивна теорія метафори, когнітивний потенціал метафори, концептуальна метафора.

Abstract

Views on the cognitive potential of metaphor in modern linguistic research are considered; it was revealed that today the study of metaphor from the perspective of its cognitive potential has gained wide recognition in world science and is widely applied in practical research, but many aspects still remain debatable.

Keywords: cognitive theory of metaphor, cognitive potential of metaphor, conceptual metaphor.

Феномен метафори привертає увагу науковців з античних доби. Порівняльна теорія метафори Аристотеля протягом тривалого часу посідала чільне місце у лінгвістичних дослідженнях. За період від античності до сучасності склалися чисельні школи й течії, що пропонували те чи інше бачення сутності та особливостей функціонування метафори.

У сучасній лінгвістиці проблему метафори розглядають в декількох аспектах, зокрема як стилістичний засіб або художній прийом, як засіб номінації та як засіб створення мовної картини світу [1].

Метою нашого дослідження стало узагальнення поглядів щодо когнітивного потенціалу метафори у сучасних лінгвістичних дослідженнях

У другій половині ХХ ст. у лінгвістиці з'явилося потрактування метафори, пов'язане з когнітивним напрямом в галузі дослідження мовних одиниць. Зі «зміною наукової парадигми гуманітарного знання, у центрі якого опинилася діяльність людини, що забезпечує їй орієнтацію у світі, його практичне засвоєння, пізнання і розуміння процесів, що відбуваються у зовнішньому та внутрішньому для неї світі» [2] зросло й зацікавлення науковців до метафори як до інструменту пізнання та концептуалізації світу.

Звертання до мовознавства стало цілком закономірним для когнітивної науки, оскільки головним засобом фіксації, зберігання, переробки та передавання інформації є мова. Як результат склався новий напрям наукового знання – когнітивна лінгвістика, що в межах когнітивної наукової парадигми органічно взаємодіє з когнітивною психологією, філософією, антропологією, з моделюванням штучного інтелекту.

Засновниками когнітивної лінгвістики стали Дж.Лакофф і М. Джонсон, які в 1980 р. оприлюднили свою головну працю з семантики та метафори в когнітивній лінгвістиці «Metaphors We live by», та Р.В. Лангакер, випустивший у 1987 р. перший том своєї роботи з когнітивної граматики "Foundations of Cognitive Grammar". Розвиток когнітивної теорії мови пов'язаний з такими іменами як Н. Алефіренко, О. Баранов, Н. Болдирев, В. Дем'янков, Д. Добровольський, В. Карасік, В. Касевич, А. Кібрик, І. Кобозєва, В. Колесов, А. Кравченко, О. Кубрякова, С. Ляпін, М. Нікітін, Е. Опаріна, Є. Піменов, В. Писаренко, З. Попова, Ю. Степанов, І. Стернін, Є. Рахіліна, А. Рудакова, Т. Скребцова, Т. Фесенко, Р. Фрумкіна, J. Allwood, N. Chomsky, R. Dirven, X. Feng, J.A. Fodor, G. Helbig, R.S. Jackendoff, O. Jäkel, Ph.N. Johnson-Laird, Z. Kövecses, G.L. Murphy, A. Ortony, S.E. Palmer, M. Pütz, G. Rickheit, E. Rosch, H.-J. Schmid, M. Schwarz, H. Strohner, F. Ungerer та ін.

З когнітивного погляду, на рівні мови концепт виражений лексемами як первинної, так і вторинної номінації, і серед видів вторинної номінації домінує метафора, яка в когнітивній теорії мови розглянута не як засіб образної, поетичної мови, а як природна властивість людського мислення та пізнання, і саме людське мислення метафоричне за своєю суттю [3].

Метафори є концептуальними, оскільки існують одночасно у двох сферах (під словом сфера розуміють «концептуальну сферу», або власне «концепт») Концептуальна метафора ґрунтується на двох концептуальних сферах, являючи собою абстрактний спосіб інтерпретації одних понять у термінах інших, й ці засоби інтерпретації зафіксовані у свідомості носіїв мови [4].

У типології Дж. Лакоффа і М. Джонсона концептуальні метафори поділяються на структурні (один концепт втілюється у межах іншого), орієнтаційні (структурування одного концепта відносно іншого у просторових межах) та онтологічні (уможливлюють репрезентування нематеріального (подій, емоцій, ідей та ін.) як певну субстанцію) [3]. І до якої б з груп не належала метафора, вона відбиває якості та властивості об'єктів, найбільш значущих та культурно обумовлених саме для того суспільства, у мові якого ця метафора виникає й функціонує.

На сьогодні чи не кожен дослідник надає власне потрактування метафори, висвітлюючи нові її функції, та пропонує нові методи її вивчення. Розмаїття сучасних досліджень концептуальної метафори демонструє, що зацікавлення до теорії Дж. Лакоффа і М. Джонсона не тільки не згасає, а навпаки, зростає. Твердження, що концептуальні метафори охоплюють усю сферу людського досвіду та мають значний когнітивний потенціал, підкріплюється чисельними дослідженнями концептуальної метафори у більшості галузей людської діяльності. Сфера застосування евристик цієї теорії постійно розширюється за рахунок залучення до наукового пошуку все більшої кількості мов: наприклад, публікації, присвячені арабським та китайським метафорам [5].

Значна кількість досліджень присвячена аналізу когнітивного потенціалу метафори в процесі отримання наукового знання. Незважаючи на традиційне протиставлення когнітивної метафори класичному розумінню феномена, що зводиться до Аристотеля, сучасні дослідники виявили, що саме Аристотель першим вказав на пізнавальний потенціал метафори. Філософи наступних поколінь «не звернули належної уваги на вказану Аристотелем здатність метафори проникати у сутність речей» [3], а «представники природничих наук ставилися до метафори зневажливо як до засобу, що знаходиться за межами граматики й характеризує неохайне мислення, а не як до законного теоретичного інструменту» [6]. Сьогодні вплив концептуальної метафори на розвиток наукових ідей, на створення терміносистем окремих галузей знань вивчається щодо багатьох наукових напрямків: філософії, біохімії, історії, математики, психології, генетики, політології, педагогіки, економіки та ін.

Слід окремо відмітити високий рівень зацікавлення дослідників до концептуальної метафори у сфері політичної комунікації. Перспективи застосування когнітивних дослідницьких методів до політичного дискурсу були намічені Дж. Лакоффом і М. Джонсоном. Головну увагу сучасні дослідники політичної метафори зосередили на двох типах кореляції метафоричних висловлювань та свідомості людини. З одного боку, дослідження метафор дозволяють виявити структури «колективного підсвідомого», що не виражені експліцитно («свідомість (підсвідоме) визначає метафору»). З іншого боку, прагматичний потенціал метафор цілеспрямовано використовують у політичному дискурсі з метою переконцентуалізації картини світу адресата («метафора визначає свідомість») [8, с. 24].

Зміна наукових поглядів на онтологічний статус метафори та її пізнавальний потенціал стала загальним, філософським підґрунтям когнітивного підходу до вивчення сутності й функціонування метафори, проте у вирішенні окремих питань погляди дослідників часто не збігаються. Зокрема, немає одностайності у питаннях щодо процедури обробки знань та механізму метафоризації, щодо засобів репрезентації когнітивних структур та їх системності. На сучасному етапі виділяють декілька підходів, які доповнюють та розвивають один одного, і, об'єднані за принципом «фамільної подібності», формують складний науковий прототип когнітивного підходу до дослідження метафори: класична теорія концептуальної метафори, теорія концептуальної інтеграції, теорія первинних та складних метафор, когерентна модель метафори, модель концептуальної проєкції, коннективна теорія метафоричної інтерпретації, дескрипторна теорія метафори, теорія метафоричного моделювання та ін.

Отже, у сучасному мовознавстві відбулася трансформація поглядів на сутність метафори та її пізнавальний потенціал: у когнітивній лінгвістиці метафору розглядають не як засіб прикрашання мови, а як ментальну операцію, як засіб категоризації, концептуалізації, оцінювання та пояснення світу.

Когнітивне дослідження метафори на сьогодні є одним з пріоритетних напрямів когнітивної лінгвістики. Погляд на метафору, запропонований Дж. Лакоффом і М. Джонсоном, здобув широке визнання у світовій науці і знайшов багатобічне застосування в практичних дослідженнях. Більше того, когнітивна теорія метафори активно збагачується, розвивається, інтерпретується у багатьох наукових школах та напрямках, отримує нові поштовхи до еволюції в межах різних методологічних настанов, хоча ще багато аспектів залишаються дискусійними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Шиманович Г.М. Метафора як когнітивний механізм номінації та її роль у мовній картині світу / Г.М. Шиманович // Культура народів Причорномор'я. – 2007. – № 107. – С. 35–38.
2. Мазепова О.В. Метафора як засіб створення мовної картини світу // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – К., 2004. – Книга 2, № 12. – С.21–27.
3. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. Chicago; London, 1980. P. 2–247.
4. Скиба М.Е. Концепт «Идеология» в американском языковом сознании: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04. Н. Новгород: Деком, 2003. 16 с.
5. Будаев Э.В. Становление когнитивной теории метафоры. Лингвокультурология. Екатеринбург. 2007. Вып. 1. С. 16–32.
6. МакКормак Э. Когнитивная теория метафоры. Теория метафоры: сборник. М. Прогресс, 1990. С. 358–386.

Пустовіт Тетяна Миколаївна – канд. філол. наук, доцент кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, e-mail: pustovit_tetyana@vntu.edu.ua

Pustovit Tetyana N. – Cand. Sc. (Philology), Associate Professor of Department of Linguistics, Vinnitsa National Technical University, Vinnitsa